

Ravel Kodrič

Pozabljeni Jožko Schiff in

»... VOS, o kateri je skoraj preveč vedel ...«

[Masten tisk in opombe v oglatih oklepajih sredi dokumentarnega gradiva v poševnem tisku so avtorjeve]

Zdenko Zavadlav, zdaj že pokojni nekdanji član goriškega VOS-a (Varnostno Obveščevalne Službe OF), štaterske OZNE ter kmalu po vojni skesani in kaznovani uslužbenec UDBE, je 5. julija 1994 v pozneje objavljenem pismu Ivu Jevnikarju in dr. Dragu Zajcu mlajšemu zapisal:

»Pri meni se vedno v zadevi umora v Via Rossetti pojavlja tudi ime Schiffa iz Vrtojbe. Le-ta je bil likvidiran od goriškega Vosa predvsem zaradi zaščite obveščevalne mreže in povzročanja provokacij. Bil pa je tudi tesno povezan z Jazbecem, ki nastopa v zadevi 'Vuk' in je sam ali skupaj z Jazbecem tudi obiskal Vukove v Trstu na sam dan ali tik pred tragičnim dogodkom. Take so bile

Joško Schiff iz Goriškega lista 27.5.1944

naše informacije, pa tudi nezadokumentirana Schiffova izjava.»

Kaj pa, če je Schiffovo izjavo vendarle kdo »zadokumentiral«? Videli bomo, kdo.

V le dober mesec starejšem, prav tako zdaj javnosti dostopnem pismu Ivu Jevnikarju je Zavadlav 27. maja 1994 zapisal:

»Na dan umora zjutraj naj bi po mojih podatkih obiskal Vukove tudi Schiff iz Vrtojbe, povezan z Jazbecem. Deloma iz tega razloga njegove povezave z Jazbecem in obiskom v stanovanju Vuka tik pred umorom, predvsem pa zaradi njegovega nerazumljivega vrivanja v obveščevalno goriško mrežo in zaradi zaščite te mreže, smo ga po moji odločitvi tudi likvidirali.»

Obširneje je Zdenko Zavadlav o Schiffovi vpletenosti v trojni umor v ul. Rossetti spregovoril že tri leta prej, 16. 5. 1991, v goriškem ... Katoliškem glasu (bil je namreč to čas, ko so se zarjave zapornice odpirale ... spokornikom):

»Iz Mirna, prav tako na 'osvobojenem' ozemlju kot Renče, sem dobil valobilo za sestanek s Stankom Vukom, od tam doma, sicer pa iz Trsta, ki se je pravkar vrnil iz zaporov. Odpravil sem se v Miren, v hišo Vukovih staršev, veliko zgradbo ob cerkvi. Tam sem spoznal Stanka Vuka. V meščanski sobi, kamor me je odvedla njegova mati, mi je razložil, da bi želel direkten razgovor z našim Vilfanom. Visoke postave in suhega obraza je bil nekako plah. Dejal je, da želi stike z OF zaradi verjetnega sodelovanja. Bil pa je zaskrbljen zaradi justifikiranih v Cerknem [obtoženih izdaje zaradi nemškega vdora v Cerkno in pomoja partijskih tečajnikov januarja 1944], med katerimi je bil tudi njegov znanec, kaplan Piščanec [Lado Piščanec, tudi pesnik]. Vuk se je smatral za neke vrste primorskega krščanskega sociali-

sta, kot smo bili informirani tudi o njegovem očetu. Obljubil sem obvestilo Vilfanu preko naše službe.

Takrat pa se je kot strela z jasnege prav sredi vosovske postojanke v Renčah med samim sestankom z nekaterimi obveščevalci iz mesta pojavil Jožef Schiff [sic]. Kako nas je našel, še danes ne vem. Bil je tudi tedaj izpuščeni italijanski zapornik, obsojen zaradi špijonaže. Na koncu je bil zaprt v tržaškem Coroneu skupaj s Stankom Vukom in dr. Marcellom Taussičem [pravilno Tausigom; podatek drži za Fossano v Piemontu, ne pa za tržaški Coroneo, op. RK], našim italijanskim obveščevalcem. Po prihodu iz zapora je imel dobre stike ne samo z Vukom, ampak tudi z Jazbecem. Ponudil se je za delo v VOS, o kateri je skoraj preveč vedel. Želel je tako propustnico, 'kot jo je dobil Vuk od Vilfana', in napovedal svoj odhod na razgovor s pokrajinsko OF. Schiff se je še in še pojavljal nenaroden pri nas, prinašajoč splošna obvestila o goriških in tržaških politikih izven OF. Pojavil se je tudi med varnostniki v mestu, ko so imeli pripravljeno likvidacijo Jazbeca, kar je njegov prihod preprečil [13. in 15. aprila 1944]. Pri nas se je pojavil prav na dan 10. marca. Prejšnji dan se je sestel z Jazbecem, tisti dan pa je obiskal Vuka.

Naslednji dan smo zvedeli, da so neznani likvidatorji v Vukovem stanovanju v Trstu ubili Stanka Vuka in njegovo ženo Dano ter nekega dr. Zajca. Kot vsa partizanska stran smo pripisali uboj političnim slovenskim partizanskim nasprotnikom, sodelujočim z okupatorjem. Vzrok naj bi bil odstranitev vplivnega neopredeljenega slovenskega politika [oznaki o Vukovi neopredeljenosti oporeka več pričevanj, med drugimi tudi pesniška izpoved Vukovega francoskega sojetnika in prijatelja očeta Camilla Foilleta], pravzaprav krščanskega socialista, zaradi njegovih stikov z vodstvom OF na Primorskem ter nameravanim odhodom v partizane. Govoril je namreč preveč ter je imel zelo nezanesljivo, tudi partizanom sovražno okolico, v katero smo na osnovi obstoječih indicijev [sic] pripisali predvsem Jazbeca in Schiffa. Takega mnenja je bil tudi načelnik PK [Pokrajinske Komisije] VOS OF, Maks [Miro Perc – Maks, padel v nemški ofenzivi 1. 4. 1945], ki se je enkrat pozneje oglašil pri nas v Renčah. Tako Schiff ni mogel uiti likvidaciji, ki ga je doletela, ko se je prvič spet oglašil v Renčah. Ko smo prijeli in zaslišali nekatere domačine iz Renč, ker so ob prihodu Nemcev na naš polosvobojen teren imeli stike z njimi, je ena izmed domačink, Ivanka Rusjan, ki je bila sicer gospodinja pri Antonu Bizjaku v Trstu, navedla svoje stike z Vukom in dr. Zajcem v Trstu. Po nalogu svojega delodajalca naj bi informirala Vuka o sestankih z organizacijo OF. O tem je poročala svojemu fantu karabinjerju. To je bilo nekaj dni pred ubojem Vuka, njenega gospodarja pa so Nemci aretirali takoj za tem [Anton Bizjak je bil obešen z drugimi 50 talci v Trstu v ul. Ghega v noči z 22. na 23. aprila 1944].»

Vendar Zavadlav ni prvi javno omenjal »Schiffa iz Vrtojbe« v zvezi s trojnim umorom v ul. Rossetti. Že 29. maja 1986 je Schiffov sovaščan monsignor Kazimir Humar prav tako v Katoliškem glasu v članku z naslovom »Pripisavek k zagonetni tragediji« potegnil sočutno vzporednico med usodo Stanka Vuka in usodo »akademika Jožka Schiffa«. Takole je zapisal:

»Jožko Schiff [sic; italijanskim oblastem je bil namreč znan kot Giuseppe Skiffo] je bil doma iz Vrtojbe [to-

da spletna stran inilossus rep atledef – ne, ne gre za nobeno latinščino ali hebrejščino, dovolj je naslov prebrati po ... rakovo – ga uvršča med padle in pogrešane »junake« Mussolinijevе kvizlinške R.S.I. in ve o njem povedati, da se je rodil očetu Francu v Krškem 17. 2. 1917, pogrešajo pa ga od 13.4.1944 v Renčah] iz revne družine. Sprva se je zaposlil kot brivski pomočnik v Gorici. Toda živa je bila v njem želja po učenju. Zato se je vpisal na italijansko gimnazijo kot privatist ter napravil maturo v juliju 1940. Kot študent se je družil z drugimi slovenskimi dijaki v Gorici in okolici, zahajal na sestanke, izlete in podobno, kot omenja dr. A. Sfilič [sic]. Toda ob velikih aretacijah 1940-41 so aretirali tudi njega [Schiffova aretacija pravzaprav ne sodi v ta val, pač pa v čas že po napadu na Jugoslavijo]. Sodili so mu v drugi skupini takratnih obtožencev in sicer v Rimu [sodili so mu v skupini komunističnega Oskarja Kovačiča, člana CK KPS, ki je avgusta 1941 zasejal seme OF čez rapalsko mejo na Primorskem; sicer pa je bil Schiff po pričevanju preživelih soobsojencev četniško usmerjen. Kot bomo videli pozneje, svoje domačnosti v teh krogih ni skrival niti v svojih stikih z OF. Več o razlogih za njegovo aretacijo in privedbo

Zdenko Zavadlav

pred posebno sodišče za zaščito države glej v Zborniku Idrijski razgledi 1978/79 št. 1, strani 33-35]. Kazen je prestajal v Fossanu skupaj s Stankom Vukom in drugimi Primorci. Oseba, ki je Schiffa dobro poznala, mi je povedala, da je bil v zaporu sprejet v komunistično partijo [dejansko je le pristopil h komunističnemu kolektivu v jetišnici v Fossanu]. Ko je prišel iz zapora približno tako kot Stanko Vuk [Mussolinijev obveščevalni vir iz vrst GNR navaja, da se je za Vukovo izpustitev osebno zavzel sam vrhovni oblastnik v Operacijski Coni Jadransko Primorje – OZAK – koroški Gauleiter dr. Friedrich Rainer], se je ustavil v Gorici, da se orientira. Odločil se je, da gre v partizane. Pred odhodom je raznim prijateljskim osebam v Gorici zaupal: 'Grem v partizane, a jim bom povedal, kaj mislim.' Namreč, da ne ravna prav, ko pobijajo razne slovenske zavedne ljudi. Odsel je na Trnovo in se tam prijavil k partizanom. Toda čez čas [najmanj pol-drugega mesec po trojnem umoru] smo zvedeli, da so ga s Trnovega poslali na komando v Renče, po poti pa so ga nekje pri Renčah pihnil [15. aprila]. Povedal jim je, kar je mislil, oni pa so storili, kar so mislili. Partija ni prizanašala in ni trpela opozicije. Jožko Schiff je bil komunist idealist, kot veliko tedanjih

slovenskih komunistov na Primorskem, ki niso bili ne v Moskvi ne v mednarodnih brigadah v Španiji. Komunistem so poznali iz knjig in iz propagande in ne v njegovi stalinistični praksi.»

Prelat Kazimir Humar je po analogiji sklepal, da naj bi zavoljo odkritosrčne kritike določenih stranpoti partizansčine podobna usoda doletela tudi Stanka Vuka. Toda svoj prispevek je dovolj pošteno sklenil z metodološkim dvomom:

»Ponavljam pa, da je to le podmena, hipoteza, kot je ona F. Tomizze, da je umor [v ul. Rossetti] zagrešila 'črna roka'.«

Da se je avtor članka v Katoliškem glasu leta 1986 spomnil v zvezi z Vukom ravno Schiffovega primera, pravzaprav ne preseneča. Pa ne le zato, ker je šlo za njegovega sovaščana in vrstnika. Sam primer Schiffove likvidacije konec aprila 1944 namreč ni ostal dolgo brez odmeva. Kot mlad in razgledan stolni vikar ni pač mogel dr. Humar že tedaj spregledati zapisov, ki jih je Schiffovemu primeru posvetilo glasilo slovenskih goriških domobrancev (SNVZ) Goriški list 17., 24. in 27. maja ter celo še 12. julija 1944 (zbirka Goriškega lista je javnosti na voljo v slovenski digitalni knjižnici www.dlib.si). Naj navedem prvega iz članka »Med goriškimi komunisti se širi obup«:

»Pred kratkim je 'Slovenec' poročal, da so rdeči v Renčah likvidirali 18 ljudi, med katerimi je bilo več starih partijcev. Sedaj se je izvedelo, da je bil v tej skupini tudi visokošolec Joško Schiff, doma iz goriške okolice. Schiffova usoda je res tragična. Bil je precej nadarjen fant, ki je razmeroma pozno prišel v srednjo šolo. Prej je namreč moral delati. Udeleževal se je dijaškega življenja v Gorici, kolikor so pač razmere dopuščale. V začetku vojne je prišel v ječo, iz katere se je vrnil letos v marcu [v resnici že februarja]. V ječi se je najbrž podrobneje seznanil s komunističnimi nauki. Kmalu po povratku domov je izginil iz Gorice. Na terenu pa še ni prebil polnih štirinajst dni, ko je prišla vest, da ga je VOS v Renčah likvidiral. Postal je pač sumljiv, ker si je dovolil samostojno mnenje o nekaterih stvareh in osebah. Zato je moral pasti.»

Drugi zapis v kvizlinškem Goriškem listu je Schiffu posvetil kar samostojno, v sebi zaokroženo, sicer rahlo protislovno, namreč slavno in hkrati ... svarilno osmrtnico, ki razodeva piševo poznavalsko seznanjenost – tako rekoč iz prve roke – s pokojnikovimi koraki, tudi s takimi, ki bi jih sam Schiff gotovo ne obešal na veliki zvon:

»Joško SCHIFF je bil eden najvidnejših goriških mlajših ljudi. Leta 1941 je bil zaradi nekega sestanka na Cerklijanskem obsojen in zaprt v znani piemonteški kaznilnici v Fossanu. Že pred zaporom je bil rahlo nagnjen na levo. V zaporu, ki je bila znana visoka komunistov, je pod vplivom literature, ki je kljub vsem zamreženim oknom prihajala v celice, vstopil v komunistično partijo [dejansko se je zgolj pridružil komunističnemu kolektivu v jetišnici]. Ko je prišel pred par meseci iz zapora domov v Gorico, mu je vodstvo OF za Primorsko ponudilo načelstvo VOSA za Gorico s posebno nalogo, naj špijonira in minira narodne kroge, v katerih se je preje kretal. Ker ni hotel igrati vloge glavnega krvnika v Gorici, se je prostovoljno javil med partizane in odšel v Čepovana. Po par tednih se je vrnil iz Čepovana živčno uničen in popolnoma razočaran nad delom partizanskih poveljnikov. Izjavljal je, da jih je treba vse likvidirati, ker niso nobeni komunisti, ampak banditi. Hotel je iti na Vipavsko, da stopi k tamkajšnjim partizanskim oddelkom, a na poti sta ga v Renčah ustavila dva Vosovca in poslej ga ni nihče več videl. Pač pa se iz vseh poučenih krogov ponavlja vest, da je bil Schiff likvidiran.»

Tretja omemba v domobranskem Goriškem listu, 10 dni po prvi, leži v didaskaliji pod nasmejan, čedno opravljeno podobo mladega, tolikanj objokovanega in povzdiganega pokojnega "sovažnika":

»JOŠKO SCHIFF, eden najvidnejših goriških mladih ljudi, član komunistične stranke, baje likvidiran od partizanov samih.»

Zadnjič se je Globočnikovo slovensko glasilo oddolžilo Schiffovemu spominu kar dva meseca po prvem zapisu in sicer v žugajočem uvodniku z naslovom »Prva skrb boljše viza«:

»... Mar mislijo [namreč primorski »lahkomiselni inteligenti in buržujji«, ki se nagibajo k OF], da se bo to vandalstvo ustavilo ravno pred njimi? Da bodo oni varni v tem divje brezumnem, a obenem premišljenem načrtnem pokončevanju življenj? Varni ob teh metodičnih masovnih pokoljih [sic], ko je dovolj da te kdo osumi, da si – ne morda belo ali plavogardist – ampak samo komunist drugega odtenka, pa se že ima za dobro delo, če te kdo spravi s sveta. Kdo je pri boljše-vikih varen, to dovolj jasno kažejo čiste stare Leninove garde, čiste v Titovem glavnem stanu, smrt generala Vatutina [sovjetskega generala, zmagovalca bitke pri Kursku, žrtve v resnici Banderovih kvizlingov], in pri nas značilna iznebitvev dr. Aleša Stanovnika [Kocbekovega somišljenika v vodstvu OF je kot talca – na namig Albina

Narodni heroj vosovec Ivan Sulič – Car (1923 – 1944)

Šmajda – ustrelila italijanska okupatorska vojska] in Schiffa.»

Kar prvi vsem tem preseneča, pa ni morda prozorna zloraba pokojnikovoga spomina za propagando, ki naj bi v prvi vrsti svarila primorsko sredino, ko je še oprezovala in omahovala med čakanjem na razplet dogodkov in neposrednim sodelovanjem z OF. Kar bije v oči, je zlasti odsotnost v tem listu sleherne omembe Stanka Vuka in njegove tragične smrti. In vendar je pisec člankov v Goriškem listu videti v narobnostih poučen o Schiffovih poteh »na terenu« in o njegovih stikih s partizani in z njihovo varnostno-obveščevalno službo. Težko si je predstavljati, da ne bi vedel ravno o Schiffovem vztrajnem druženju s pokojnim Stankom Vukom ...

Štiri leta pozneje (3. novembra 1948) je goriški katoliški tednik Slovenski Primorec – tudi ta list je zdaj na voljo v slovenski digitalni knjižnici in kot že pri domobranskem Goriškem glasu je tudi pri njem imel glavno besedo urednik Polde Kemperle – v neopodpisnem uvodniku z naslovom »Primorskim mučencem« ravnal ravno obratno: poimensko je nanizal skozi prisposodbo dolgega spreveda nebeščanov žrtve medvojnega komunističnega nasilja na Primorskem in v razdelku »izobražencev« navedel na prvem mestu »četvorico sijajnih mladih fantov: prof. Ciril Šinigoj, dr. Jožko Kogej, dr. Stanko Vuk ter dr. Ernest Jazbec«. Njihovega prej tolikanj objokovanega prijatelja in izmuzljivo vijugaste sopotnika Joška Schiffa kot da nikdar sploh bilo ni! Freudovska potlačitev? Ali raje šolski primer prekletstva pozabe, ki tako rada lebdi nad spominom dvojnikov?

(Nadaljevanje sledi)